

**MAPIRANJE PROSTOROV MODERNISTIČNIH MEST V KONTEKSTU NAČEL
CIAM-OVE ATENSKE LISTINE**
**MAPPING THE SPACES OF MODERNIST CITIES WITHIN THE CONTEXT
OF CIAM'S ATHENS CHARTER**

Zbornik prispevkov mednarodne konference projekta
*Mapiranje urbanih prostorov slovenskih mest v
zgodovinskem okviru: Nova Gorica in njeni konteksti*

Proceedings of the international conference of the project
*Mapping the Urban Spaces of Slovenian Cities from the
Historical Perspective: Modernism in Nova Gorica and its
Contexts*

Nova Gorica, 11.-13. marec 2020 / Nova Gorica, March 11-13, 2020

Uredili / Edited by: Katarina Mohar, Barbara Vodopivec

MAPIRANJE PROSTOROV MODERNISTIČNIH MEST V KONTEKSTU NAČEL CIAM-OVE ATENSKÉ LISTINE
Zbornik prispevkov mednarodne konference

MAPPING THE SPACES OF MODERNIST CITIES WITHIN THE CONTEXT OF CIAM'S ATHENS CHARTER
Proceedings of the International Conference

Uredili / Edited by
Katarina Mohar, Barbara Vodopivec

Oblikovanje in postavitev / Design and layout
Andrej Furlan

Oblikovanje naslovnice / Cover design
Nejc Bernik

Prevodi povzetkov / Translations of summaries
Manuela Dajko, Nika Vaupotič, Amy Anne Kennedy

Izdajatelj / Issued by
ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta / ZRC SAZU, France Stele Institute of Art History
Zanj / Represented by
Mija Oter Gorenčič

Založnik / Published by
Založba ZRC
Zanjo / Represented by
Oto Luthar
Vodja založbe / Head of Publishing House
Aleš Pogačnik

Prva e-izdaja
Ljubljana 2020

Izid publikacije je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Publikacija je nastala v okviru aplikativnega projekta *Mapiranje urbanih prostorov slovenskih mest v zgodovinskem okviru: Nova Gorica in njeni konteksti (L6-8262)*, ki ga sofinancirajo Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, Mestna občina Nova Gorica in Slovenska akademija znanosti in umetnosti, in v okviru raziskovalnega programa *Slovenska umetnostna identiteta v evropskem okviru (P6-0061)*.

© 2020, ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Založba ZRC

DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610504344>

arrrs
JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIKE SLOVENIJE

Komisija za verska vprašanja in gradnja sakralnih stavb v slovenskih povojnih modernističnih naseljih. Primer Nove Gorice

Helena SERAŽIN

V prvih letih po drugi svetovni vojni so slovenski urbanisti pri načrtovanju novih mest in naselij sledili modelu funkcionalističnega načrtovanja v obliki ločevanja delov naselja v cone, temelječemu na Atenski listini, manifestu, ki je povzel ugotovitve udeležencev četrtega kongresa CIAM-a iz leta 1932.¹ Ta načela so se ideološko komplementarno prekrivala s politično idejo o ustvarjanju nove, pravičnejše družbe v leta 1945 nastali Federativni ljudski republiki Jugoslaviji (FLRJ), katere del je bila takrat tudi Slovenija. Modernistično mesto Nova Gorica, ustanovljeno leta 1947,² je bilo tako načrtovano in delno zgrajeno po teh načelih.³ Vendar pa so slovenski urbanisti že kmalu ugotovili, da gradnja velikih, zgolj spalnih naselij v na cone ločenih mestih ni najprimernejša za ugoden razvoj socialistične družbe, zato so se pri načrtovanju novih raje naslonili na skandinavski model gradnje samozadostnih stanovanjskih sosesk, ki so bile z vso ustrezno infrastrukturo zasnovane kot mesta v malem.⁴ Čeprav so ta t. i. mesta ABC v svojih središčih poleg trgovin, šol, vrtcev, poslovnih stavb, uradov in družbenih centrov dosledno vključevala tudi sakralne objekte, je na prvi pogled nerazumljivo, zakaj teh v na novo zgrajenih soseskah slovenskih mest ni mogoče zaslediti.⁵

Prispevek bo to zelo kompleksno vprašanje skušal osvetliti predvsem z vidika vloge Komisije za verska vprašanja (KVV), ki je kot organ političnih oblasti od sredine petdesetih let 20. stoletja do osamosvojitve leta 1991 med drugim nadzorovala in odredjala gradnjo in obnovo sakralnih objektov v Sloveniji. Pri tem je imela odločilno vlogo ne samo pri določanju smernic

1 Eli RUBIN, The Athens Charter, Themenportal Europäische Geschichte, 2009, www.europa.clio-online.de/essay/id/fdae-1486 (dostop 22. februar 2020).

2 Branko MARUŠIČ, O nastajanju Nove Gorice, *Umetnost na stičišču kultur. Mestna občina Nova Gorica*, Ljubljana 2019, str. 12.

3 Načrte za iz političnih razlogov povsem na novo zgrajeno obmejno mesto Nova Gorica je v letih 1948–1950 pripravil arhitekt Edvard Ravnikar s sodelavci. Več o tem glej Alenka DI BATTISTA, *Nova Gorica in Velenje. Čudeža socialistične gradnje v drugi Jugoslaviji*, Ljubljana 2011 (diplomska naloga); Alenka DI BATTISTA, Nova odkritja pri raziskovanju Ravnikarjeve Nove Gorice in Trenzevega Velenja, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 47, 2011, str. 322–340.

4 Martina MALEŠIČ, Nastanek in rast ljubljanskih stanovanjskih sosesk, *AB – Arhitektov bilten*, 45/203–204, 2015, str. 64.

5 MALEŠIČ 2015 (op. 4), str. 64.

za izbiro lokacij in oblike novo zgrajenih verskih stavb, temveč tudi pri zavlačevanju izvajanja upravnih postopkov, kar je bilo zaradi posebnega položaja in ideološkega pomena mesta še posebej očitno v primeru Nove Gorice.

Ker je gradivo republiške KVV, hranjeno v Arhivu Republike Slovenije,⁶ postalo javnosti prvič dostopno leta 1992, v celoti pa šele po letu 2006, je bilo raziskav na temo povojne gradnje novih cerkva, povezanih s tem upravnim organom, doslej bolj malo. Najbolj poglobljeno je to problematiko skozi primer cerkve sv. Lucije v Dražgošah raziskala Katarina Mohar,⁷ primer gradnje nove cerkve v Novi Gorici pa sta z dokumentacijo Skupščine občine Nova Gorica, hranjeno v Pokrajinskem arhivu Nova Gorica, rekonstruirala Renato Podbersič in Tanja Martelanc.⁸

KVV je bila ustanovljena leta 1959 kot naslednica Verske komisije pri Izvršnem svetu Ljudske skupščine Ljudske Republike Slovenije (LRS), ustanovljene leta 1953 po združitvi Verske komisije pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (ustanovljena 1944) in posebne verske komisije pri Predsedstvu Vlade LRS. Kot samostojen upravni organ je bila pristojna za upravne zadeve, ki so se nanašale na razmerje med državo in verskimi skupnostmi: spremljala je izvajanje in uporabo zakonov in predpisov, vezanih na verske skupnosti ter pripravljala osnutke predpisov Izvršnega sveta, s katerimi so se reševala razmerja med državo in verskimi skupnostmi, spremljala pa je tudi zakonitost predpisov območnih ljudskih odborov. Z reorganizacijami republiške uprave se je v nadaljnjih letih večkrat preimenovala, nazadnje v Komisijo Republike Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi, ki je s svojim delom prenehala leta 1991.⁹

Gradnja v Sloveniji se je v prvih letih po drugi svetovni vojni tako kot drugod po Evropi osredinila predvsem na reševanje stanovanjske problematike, oživitev gospodarstva z gradnjo novih industrijskih območij in objektov ter prometne in druge infrastrukture.¹⁰ Pri tem se je slovenska arhitektura skladno z državno politiko pod vplivom Sovjetske zveze sprva naslonila na socializem in kljub razkolu z njo leta 1948 v tej smeri nadaljevala vse do ponovne otoplitve odnosov med državama leta 1955. V tem obdobju so se v Sloveniji po sovjetskem vzoru, ki je temeljil na izhodiščih coninga Atenske listine, na novo gradila industrijska območja s

6 Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1211 Komisija Republike Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi, 1953–1991.

7 Katarina MOHAR, Gradnja cerkva na Slovenskem v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni. Primer cerkve sv. Lucije v Dražgošah, *Profano v sakralnem. Študije o vizualizaciji posvetnih teženj in motivov v sakralni umetnosti*, Ljubljana 2019, str. 283–313.

8 Renato PODBERSIČ, Cerkev in meja na Goriškem po drugi svetovni vojni, *Goriški letnik*, 41, 2017, str. 89–104; Tanja MARTELANC, V mestu brez zvonikov - Nekaj paberkov o novogoriškem župnijskem središču, *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 13, 2016, str. 26–33.

9 Tatjana ŠENK, Arhivsko gradivo Komisije za odnose z verskimi skupnostmi pri Skupščini mesta Ljubljana, *Arhivi*, 15/1–2, 1992, str. 63–65.

10 Martin KAVČIČ, *Bogoslužne stavbe na Slovenskem po drugi svetovni vojni. Metodologija in kriteriji vrednotenja*, Ljubljana 2015 (doktorska disertacija), str. 92.

stanovanjskimi naselji kot so Novo Velenje (1946–1955), ljubljansko naselje Litostroj (1947–1951), Kidričevo (1947–1953) in Nova Gorica (1948–1950),¹¹ v katerih za sakralne objekte že iz ideoloških razlogov ni bilo predvidenega prostora. Po leta 1946 sprejeti ustavi FLRJ so namreč verske skupnosti, v Sloveniji predvsem Rimokatoliška cerkev, postale ločene od države,¹² Cerkev pa zaradi protikomunistične usmerjenosti, medvojnega sodelovanja z okupatorjem in povezave z Vatikanom še posebej označena za nevarno in reakcionarno.¹³ Ker se je vsa gradnja večjih objektov izvajala preko velikih državnih gradbenih podjetij in pod strogim državnim nadzorom, sta bila obnova ali gradnja novih sakralnih objektov tako praktično onemogočena.¹⁴ Pravni položaj Cerkve se je spremenil šele s sprejetjem *Temeljnega zakona o pravni ureditvi položaja verskih skupnosti* leta 1953,¹⁵ vendar so odnosi med oblastjo in Cerkvijo še dolgo ostali napeti.¹⁶

Vprašanje obnove in gradnje cerkva je tako postalo aktualno šele sredi petdestih let 20. stoletja, ko je KVV leta 1956 s pomočjo območnih ljudskih odborov po vsej Sloveniji izvedla poizvedbo o številu in stanju sakralnih objektov.¹⁷ Na podlagi tako pridobljenih podatkov so po letu 1958 najprej stekla obnovitvena dela na med vojno poškodovanih cerkvenih objektih, načelno pa se je začela dopuščati tudi nadomestna gradnja povsem požganih ali porušeni cerkva,¹⁸ saj je v skladu s 13. členom *Temeljnega zakona o pravni ureditvi položaja verskih skupnosti* državna oblast pravno omogočila svobodno opravljanje verskih obredov "v cerkvah, hramih in v drugih javnih prostorih, ki jih je verska skupnost določila za opravljanje verskih obredov [...]".¹⁹ Prve neformalne smernice za gradnjo novih sakralnih objektov so člani komisije dobili jeseni leta 1960 od predsednika Izvršnega sveta Ljudske skupščine LRS Borisa Kraigherja (1914–1967) v

11 DI BATTISTA 2011 (op. 3).

12 *Ustav Federativne narodne republike Jugoslavije*, Beograd 1946, str. 10, čl. 25, http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_fnrj.html (dostop 23. februar 2020).

13 Aleš GABRIČ, Rimskokatoliška cerkev in nova oblast, *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, Ljubljana 2005, str. 852; France Martin DOLINAR, Katoliška Cerkev v Sloveniji po drugi svetovni vojni, *Temna stran meseca. Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990* (ur. Drago Jančar), Ljubljana 1998, str. 222.

14 V prvih povojnih letih sta bili zgrajeni le kapela Marijinega srca v Martinjah v Prekmurju po načrtih arhitekta Majde Neřima (1916–2001) in kapela Fatimske Matere božje v Grušovcu, v obeh primerih pa gre za manjši stavbi, ki so ju zgradili vaščani sami (KAVČIČ 2015 (op. 10), str. 92). Prvi večji prenovljen sakralni objekt je bila v letih 1951–1958 po načrtih Jožeta Plečnika obnovljena med vojno požgana cerkev na Ponikvah (Damjan PRELOVŠEK, *Plečnikova sakralna umetnost*, Koper 1999, str. 233–237).

15 Zakon je s številnimi kasnejšimi dopolnitvami, ki so se tikale predvsem financ in siceršnjega delovanja verskih skupnosti v osnovi ostal bolj ali manj nespremenjen (Temeljni zakon o pravnem položaju verskih skupnosti, *Ur. l. FLRJ*, št. 22-151/1953 z dne 27. 5. 1953, <https://www.iusinfo.si/Login?ReturnUrl=%2Fzakonodaja%2Fflj-22-151-1953> (dostop 14. februar 2020).

16 MOHAR 2019 (op. 7), str. 288.

17 ARS, AS 1211, t. e. 116, mapa 157/56.

18 MOHAR 2019 (op. 7), str. 289.

19 Temeljni zakon o pravnem položaju verskih skupnosti (op. 15).

Slika 1: Ivan Bergant, ž. c. sv. Družine v Mostah v Ljubljani, pogled s Partizanske ulice (foto: Helena Seražin; © ZRC SAZU, UIFS).

Slika 2: Ivan Bergant, ž. c. sv. Družine v Mostah v Ljubljani, pogled z dvoriščne strani (foto: Helena Seražin; © ZRC SAZU, UIFS).

zvezi s problemom gradnje nove cerkve v Dražgošah.²⁰ Na tem srečanju je bil sprejet dogovor, naj se cerkvenim predstojnikom povsod, kjer je to le mogoče, raje kot novogradnja predlaga preureditev ali širitev obstoječih podružničnih cerkva. V primerih, ko bi bila novogradnja župnijskih cerkva neizogibna, pa naj izberejo lokacije, ki niso na "vidnejših" mestih v naselju, pri zasnovi zunanjščine stavbe naj se opusti klasične [tradicionalne] oblike, še posebej zvonik, stavba pa naj po višini in velikosti ne presega dejanskih prostorskih potreb. Te smernice so ostale v veljavi ves čas delovanja KVV, saj zakonskih določil, ki bi vsebovala konkretna navodila zgolj v zvezi z gradnjo cerkva, nikoli niso pripravili, ampak so se raje odločali od konkretnega primera do primera.²¹ Kot primer dolgotrajnega vztrajanja pri teh navodilih lahko služi po načrtih Ivana Berganta zgrajena župnijska cerkev sv. Družine v ljubljanskih Mostah (1979–1981).²² Objekt, ki je bil zgrajen na mestu starejše lesene cerkve, je z ulične vizure praktično neopazen, na drugi strani pa vkleščen med garaže in v zgodnjih petdesetih letih zgrajene stanovanjske bloke ter hkrati prostorsko ne presega dimenzij starejšega objekta.

Omenjene smernice pa niso veljale le v primeru gradenj novih cerkva v starejših, že obstoječih naseljih temveč tudi za novogradnje cerkva na krajih, kjer jih dotlej ni bilo – v povsem na novo zgrajenih mestih in mestnih stanovanjskih soseskah. S tem problemom se je KVV prvič soočila leta 1959, ko je apostolski administrator jugoslovanskega dela goriške nadškofije dr. Mihael Toroš (1884–1963), najverjetneje na podlagi leto prej sprejetega republiškega *Zakona o urbanističnih projektih*, ki je mdr. urejal zemljišča za družbene namene in družbeno organizacijo naselij,²³ vložil prvo prošnjo za določitev lokacije Nove cerkve v Novi Gorici, ki pa je

20 ARS, AS 1211, t. e. 116, mapa 3/65, Informacija o novogradnji cerkva, 1. 7. 1964. Za podrobnejše informacije glede gradnje nove cerkve v Dražgošah glej MOHAR 2019 (op. 7).

21 Prva, z gradnjo sakralnih stavb kakorkoli povezana določila, vsebuje šele 26. člen Zakona o verski svobodi iz leta 2007 (Zakon o verski svobodi (ZVS), *Ur. l. RS*, št. 14/07, 46/10 – odl. US, 40/12 – ZUJF in 100/13).

22 KAVČIČ 2015 (op. 10), str. 193.

23 Milan NAPRUDNIK, Regionalno prostorsko planiranje v Sloveniji. 1. del, *Urbani izziv*, 15/2, 2004, str. 79.

bila zavrtnjena z utemeljitvijo, da v urbanistični ureditvi Nove Gorice lokacija za gradnjo škofijske cerkve z župniščem ni bila predvidena.²⁴ Dejstvo namreč je, da arhitekt Edvard Ravnikar (1907–1993) v svojih urbanističnih načrtih za Novo Gorico iz leta 1948, skladnih z načeli Atenske listine in tedanjimi političnimi zahtevami slovenskega političnega vrha, tovrstnega objekta dejansko ni predvidel kakor tudi ne kasnejši prostorski načrti, ki jih je potrdila občinska skupščina.²⁵ Cerkev kot civilnopravna oseba tudi ni bila upravičena do zemljišč za družbene namene, ki so sicer z vidika prostorskega načrtovanja Nove Gorice predstavljala skoraj celotno mestno središče. Te težave ni povsem odpravil niti *Zakon o graditvi investicijskih objektov* iz leta 1961, saj je določal, da mora investitor za izdajo gradbenega dovoljenja predložiti potrdilo, da je nameravana gradnja v skladu z urbanističnim načrtom,²⁶ priložiti je moral tudi investicijsko tehnično dokumentacijo in potrdilo o zagotovljenih zadostnih finančnih sredstvih za dokončanje stavbe.

Cerkveni organi so tako končno lahko sprožili redni upravni postopek za pridobitev vseh ustreznih dovoljenj za novogradnje, saj gradnje novih cerkva v primerih, ko ji ni bila naklonjena, KVV ni mogla več pravno preprečiti; postopek je lahko ob sodelovanju občinskih upravnih organov le še administrativno zavlačevala.

Ker upravni lokalni organi pri reševanju konkretnih zaprosil ubirajo zelo različna pota za preprečitev predvidene novogradnje, ki pogosto niso v skladu s pozitivnimi predpisi ali vsaj niso odklonilna stališča objektivno dovolj prepričljiva, predlagamo pri nakazani pojačani težnji za izgradnjo novih cerkva, da se glede tega vprašanja zavzame principiello stališče za primere, ko bi skladno s predpisi in politično oceno takega ukrepa v največji meri zasigurali vzdržnost odločitev lokalnih upravnih organov.²⁷

V ta namen je Sekretariat Izvršnega sveta za urbanizem, stanovanjsko izgradnjo in komunalne zadeve KVV leta 1962 posredoval *Pogoje za gradnjo objektov civilnih pravnih oseb*, med katere spadajo tudi cerkveni objekti, in v njih še posebej izpostavil, da bo prvemu pogoju investitor zelo težko zadostil. "Ker urbanistični programi naših naselij nimajo rezerviranih prostorov za gradnjo cerkvenih objektov, bi bilo treba v določenih primerih še nadrobneje razčleniti omenjene pogoje in jih konkretizirati za nadrobna navodila občinskim urbanističnim organom."²⁸ Pri določanju ožje lokacije cerkvenih objektov je bilo tako treba upoštevati še vidik morebitnega oviranja javnega cestnega prometa s tem, da stavba ne bi stala na glavni komunikaciji, zagotavljanje ustreznega dostopa z motornimi vozili in zagotavljanje parkirišč ter požarno varnost in zaklonišča.

Republiški zakon o urbanističnih projektih, *Ur. l.* LRS, 22/58 je opredelil vrsto urbanističnih dokumentov ter postopke in vlogo sodelujočih pri nastajanju, v razpravah in sprejemanju urbanističnih dokumentov. Za sestavo t. i. urbanističnega projekta [urbanistični program in ureditveni načrt] je bil zadolžen občinski ljudski odbor in z njim določil smernice za razvoj naselja v določenem časovnem obdobju, predvsem za smotno izkoriščanje zemljišč za družbene namene in družbeno organizacijo naselja.

24 PODBERSIČ 2017 (op. 8), str. 95.

25 DI BATTISTA 2011 (op. 3).

26 NAPRUDNIK 2004 (op. 23), str. 79.

27 ARS, AS 1211, t. e. 116, mapa 12/67, dopis z dne 31. 3. 1962.

28 ARS, AS 1211, t. e. 116, mapa 61/62, dopis z dne 27. 3. 1962.

Z arhitekturnega vidika pa je zanimivo priporočilo, da naj bi bil cerkveni objekt oblikovno "prilagojen naši sodobni ureditvi, ki naj bi prišla do izraza v arhitektonski razčlenjenosti objekta v mnogo večji meri kakor v preživelih stilih takih gradenj," saj vsebinsko še vedno sledi načelom Atenske listine v delu, ki se nanaša na zgodovinsko dediščino v mestih.²⁹

Zakonsko in administrativno ustvarjeni gordijski vozeli s pridobivanjem gradbenega dovoljenja, skladnega z urbanističnim načrtom, ki gradnje sakralnih objektov sploh ni predvidel, je bilo tako praktično skoraj nemogoče presekatati brez potrebne politične volje republiških najvišjih političnih organov in občinskih ljudskih odborov, ki bi pristali na ustrezne spremembe urbanističnega načrta. Vendar so se zadeve kljub zavlačevanju pri izdaji dovoljenj za novogradnjo ali popolno obnovo cerkva v prid prisilcem okoli leta 1965 počasi začele spreminjati. V zapisniku sestanka KVV z dne 27. 7. 1965, označenim s strogo zaupno, člani komisije ugotavljajo, da je v zadnjih letih Cerkev sprožila trinajst postopkov, vendar

samo v treh primerih se zaprosila nanašajo na novogradnjo cerkva v novonastalih naseljih.

Iz tega izhaja, da smo uspeli in še uspevamo zadrževati novogradnjo v večini primerov in da smo samo v nakazanih treh primerih prišli v položaj, ko je odlašanje praktično zelo težko in bo zlasti z ozirom na že cit. določilo pogodbe med Vatikanom in SFRJ.³⁰

V pričakovanju sporazuma med Jugoslavijo in Vatikanom, podpisanega leta 1966, ter na podlagi pozitivnega mnenja kabineta sekretarja Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije Mihe Marinka (1900–1983) so gradnjo zgoraj omenjenih novih cerkva na Tezmem v Mariboru,³¹ v Novi Gorici³² in na Zlatem polju pri Lukovici zelo neradi odobrili.³³ Kljub temu se je postopek

29 V 70. členu Atenske listine je zapisano: "The practice of using styles of the past on aesthetic pretexts for new structures erected in historic areas has harmful consequences. Neither the continuation of such practices nor the introduction of such initiatives will be tolerated in any form." CIAM's "The Athens Charter" (1933), *Modernist Architecture. A Database of Modernist Architectural Theory*, <https://modernistarchitecture.wordpress.com/2010/11/03/ciam%E2%80%99s-%E2%80%9Cthe-athens-charter%E2%80%9D-1933/> (dostop 22. februar 2020).

30 ARS, AS 1211, t. e. 116, mapa 3/65, Lokacija in gradnja cerkva (splošno).

31 Ibid., dopis z dne 28. 6. 1965. Iz tega je razvidno, da je mariborski škof Maksimilijan Držečnik (1903–1978) vlogo za gradnjo nove cerkve na Tezmem vložil že proti koncu leta 1963 in je bila sprva odklonjena, češ da je za to območje predvidena le stanovanjska gradnja. Ordinariat je v pritožbi navedel, da ima Rimskokatoliška cerkev do gradnje te cerkve potrebne pravice in da urbanistični program, ki v novem naselju ne predvideva lokacije za tak objekt, ni popoln.

32 Ibid. Škof Janez Jenko je leta 1964 vložil prošnjo za določitev lokacije in izdajo gradbenega dovoljenja za gradnjo cerkve v Novi Gorici. "Občinska skupščina v Novi Gorici je vse doslej z raznimi izgovori in prehodno prepričljivimi upravnimi rešitvami odlagala dokončno rešitev, sedaj pa je zadeva v fazi, ko bo najkasneje v razdobju 6 mesecev sprejet urbanistični načrt še nezazidanega predela Nove Gorice in bo ob tej priložnosti nujno rešiti tudi vprašanje ali se pri tem določi tudi lokacija za novo cerkev oz. bi bilo treba navesti razloge, zakaj cerkve ni mogoče graditi. Urbanistični načrt predvideva Novo Gorico za 30.000 prebivalcev, ki pa sedaj nimajo odgovarjajoče župne cerkve." Pozitivno mnenje so utemeljili z bližino meje [ugled države v zahodnoevropskih državah] in dejstvom, da v novonastalem mestu sploh ni cerkvenega objekta.

33 Ibid., dopis z dne 29. 7. 1965. "Za dokončno zavrnitev izdaje zaprosene lokacije in gradbenega dovoljenja pri obeh cerkvah [Tezno in Nova Gorica] ni zakonitih možnosti, edino bi se moglo še nekaj mesecev administrativno zavlačevati izdajo zaprosenih rešitev."

v primeru Nove Gorice še kar naprej vlekel, saj je občinska komisija za usmerjanje nadaljnje graditve mesta Nova Gorica gradnji cerkve ves čas vztrajno nasprotovala.³⁴ KVV je tako na posvetu o novogradnji in obnovi kulturnih objektov 18. 1. 1967, katerega namen je bil določitev čim enotnejših kriterijev za reševanje prošenj za lokacije cerkvenih novogradenj in za vzpostavitev enotnejše prakse v ravnanju občinskih upravnih organov, med drugim ponovno obravnavala problem vnašanja sakralnih objektov v urbanistične načrte, saj je bilo to zakonsko predvideno le za družbene objekte, kar pa cerkveni objekti niso; izraženi so bili pomisleki o pravilnosti dosledne izbire lokacije sakralnih objektov izven mestnih naselij, saj je to preprečevalo boljšo asimilacijo vernikov z okoljem; pri prošnjah cerkvenih pravnih oseb bi bilo treba postopati na enak način in po enakih zakonskih določilih kot pri drugih interesentih, saj je bilo objektivnih težav pri vsakem postopku že tako več kot dovolj, zato določenih zavlačevanj v postopku tudi pri Cerkvi ne bi mogli ocenjevati kot šikaniranje; našli so tudi nov način oteževanja financiranja cerkvenih novogradenj s tem, da bi ljudi z davčnimi prispevki obremenili do te mere, da bi jim za financiranje drugih stvari ne ostalo dovolj sredstev; Zavod za spomeniško varstvo pa bi bilo treba opozoriti, naj pri presoji kulturne vrednosti sakralnih objektov ne pretirava in naj ne izvaja pritiska na upravne organe glede finančne pomoči za posamezne objekte.³⁵

V tem procesu nenehnega iskanja načinov KVV, kako po zakoniti poti čim bolj učinkovito preprečiti cerkvene novogradnje, predstavlja mariborska cerkev na Tezmem pomemben precedens, saj je cerkvenim oblastem uspelo po povsem običajni poti do leta 1969 pridobiti vsa ustrezna dovoljenja za gradnjo cerkve, čeprav locirane izven na novo zgrajene stanovanjske soseske; modernistično zasnovana cerkev sv. Cirila in Metoda je bila po načrtih arhitekta Cirila Zazule (1924–1995) zgrajena v letih 1970–1971 kot eden prvih primerov večnamenskega bogoslužnega kompleksa na Slovenskem.³⁶ Le-ti so v primerih gradnje novih cerkva ob novih mestnih stanovanjskih soseskah ali mestih predvsem v osemdesetih letih postali stalnica, saj je Cerkev, kot je razvidno iz dopisa koprškega škofa Janeza Jenka (1910–1994) v zvezi z gradnjo cerkve v Novi Gorici leta 1970, v novonastalih naseljih že zgodaj zaznala potrebo ljudi, priseljenih iz različnih koncev Slovenije in Jugoslavije, po prostoru za medsebojno druženje in s tem krepitvi nove krajevne pripadnosti.³⁷ Na pomanjkanje t. i. družbenih centrov v novih

34 ARS AS 1211, t. e. 116, mapa 47/66, dopis z dne 5. 3. 1966. Svoje nasprotovanje so člani občinske komisije argumentirali z vprašanji kot so: ali so gradnjo novogoriške cerkve zahtevali verniki iz mesta ali zgolj cerkveni veljaki; razmišljali so o političnem ozadju med Vatikanom in državo v povezavi z mejo; ugotovili so, da je za potrebe meščanov v bližnji okolici mesta več kot dovolj verskih objektov (Solkan, Kromberk, Kostanjevica, Šempeter in Sveta Gora); nekateri so razmišljali celo o razpisu referenduma. Pravi odnos se razkrije šele na koncu dopisa: "Kakor izgleda je namen cerkvene hierarhije, če bi bila cerkev v Novi Gorici, prirejati škofovske ceremonije za vso Goriško, za vernike iz cele Slovenije in za zamejstvo. To bi bila res »poplava črnih duš« proti katerim bi prav gotovo Novogoričani zapirali okna lepih zgradb novo nastajajočega mesta, posejanega v zelenju in rožami".

35 ARS, AS 1211, t. e. 116, mapa 12/67.

36 KAVČIČ 2015 (op. 10), str. 200.

37 ARS, AS 1211, t. e. 116, mapa 61/1969-3; 19/1970-2, dopis škofa Janeza Jenka predsedniku SFRJ Josipu Brozu Titu (1892–1980) z dne 24. 2. 1970.

Slika 3: Ciril Zazula,
ž. c. sv. Cirila in Metoda
na Tezdem v Mariboru
(foto: Helena Seražin;
© ZRC SAZU, UIFS).

stanovanjskih soseskah slovenskih mest, ki bi po skandinavskih zgledih vsebovali prostore družbenih organizacij in društev, klubske prostore, dvorane za kulturne dogodke, prostore izobraževalnih organizacij za odrasle, knjižnice in delavnice za ročne spretnosti, je že leta 1964 opozoril Vladimir Mušič v svoji raziskavi "Družbeni center kot urbanistični element".³⁸ Kot za ljubljanske stanovanjske soseske ugotavlja Martina Malešič, je krivdo za to treba iskati predvsem v dejstvu, da so bile zaradi načina financiranja te le redko realizirane v celoti, zgolj s stanovanjskimi poslopi in najnujnejšimi servisi, kot so šole, vrtci in trgovine, medtem ko so družbeni centri ostali le na papirju. Skandinavski model stanovanjskih sosesk (t. i. mesta ABC) so slovenski urbanisti namreč obravnavali predvsem kot oporo urbanistični organizaciji mesta in kot bolj organiziran način stanovanjske gradnje, zato izgradnja popolnih družbenih centrov, ki bi vključevali zdravstvene, izobraževalne in kolektivne storitve ob veliki bližini mestnega središča ni bila bistvenega pomena.³⁹ Z gradnjo bogoslužnih kompleksov, ki so v skladu z na začetku omenjenimi smernicami KVV stali v oblikovno prikriti obliki ob robu stanovanjskih sosesk ali mestnih središč je Cerkev tako v določeni meri uspela zapolniti vrzel slovenskega povojnega urbanističnega načrtovanja modernističnih naselij.

Lepa primera tovrstne gradnje sta župnijska cerkev Božje Matere Marije v ljubljanskih Kosezah, zgrajena v letih 1969–1973 po načrtih Antona Bitenca (1920–1977),⁴⁰ in župnijska

38 Vladimir MUŠIČ, *Urbanizem – bajke in resničnost. Zapisi na robu dvajsetletnega razvoja našega prostorskega načrtovanja*, Ljubljana 1980, str. 282–287. Simptomatično za ta čas je, da avtor v program družbenih centrov sakralnih objektov ni vključil.

39 MALEŠIČ 2015 (op. 4), str. 66.

40 Helena SERAŽIN, *Bitenc, Anton (1920–1977)*, Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1018480/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (dostop 23. april 2020). Izvirna objava v: *Novi Slovenski biografski leksikon: 2. zv. B-Bla.* (ur. Barbara Šterbenc Svetina et al.), Ljubljana 2017. Prošnja za dovoljenje cerkvene novogradnje v Kosezah je bila na ljubljanski odbor za urbanizem naslovljena že leta 1964

Slika 4: Na levi Anton Bitenc, ž. c. Božje Matere Marije, na desni p. c. Presvetega Odrešenika v Kosezah v Ljubljani (foto: Helena Seražin; © ZRC SAZU, UIFS).

Slika 5: V ospredju južna stranica ž. c. Božje Matere Marije v Kosezah v Ljubljani (foto: Helena Seražin; © ZRC SAZU, UIFS).

cerkev Kristusovega učlovečenja v ljubljanskih Dravljah, zgrajena v letih 1982–1985 po načrtih Marka Mušiča (r. 1941);⁴¹ obe, postavljeni nedaleč stran od večjih novozgrajenih stanovanjskih sosesk, dokaj neopazno delata družbo manjšima starejšima, nekoč vaškima cerkvama. Če prva s svojo zunanjo podobo od daleč še najbolj spominja na industrijski objekt, potem je druga z glavne cestne strani zaradi vkopanosti pod zemljo za okolico praktično nevidna, s tem pa vsaka na svoj način oblikovno spoštljivo nagovarjata sosednja starejša sakralna objekta.

in ugodena na sestanku Mestnega sveta tri leta kasneje. Navodila KVV so bila, da je pri načrtu treba upoštevati preprosto gradnjo kvadrature 10 x 20 m, ustrezno usklajeno s sedanjo cerkvico. Ugotovljeno je bilo tudi, da je gradnja nove sakralne stavbe potrebna tako za vernike župnije Koseze kot za prebivalce nove bližnje soseske, za katero je bila cerkvena novogradnja zavrnjena (ARS, AS 1211, t. e.116, mapa 12/67, zapisnik sestanka Mestnega sveta Ljubljana 23. 3. 1967).

41 KAVČIČ 2015 (op. 10), str. 189.

Slika 6: Marko Mušič,
ž. c. Kristusovega učlovečenja
v Dravljah v Ljubljani, pogled
s Korenčanove ulice
(foto: Helena Seražin;
© ZRC SAZU, UIFS).

Slika 7: Na levi p. c. sv. Roka,
na desni Marko Mušič,
ž. c. Kristusovega učlovečenja
v Kosezah v Ljubljani
(foto: Helena Seražin;
© ZRC SAZU, UIFS).

Ob rob mestnega središča oziroma središča stanovanjske soseske sta umeščeni župnijska cerkev Kristusa odrešenika v Novi Gorici, po dolgi odisejadi iskanja primerne lokacije zgrajena leta 1982 po načrtih Franceta Kvaternika (1933–2018),⁴² in župnijska cerkev Vstalega Jezusa, zgrajena v letih 1985–1988 po načrtih Jureta Jakliča na ljubljanskih Fužinah; prva se kljub oblikovno opaznemu zvoniku sramežljivo skriva za okoliškim rastjem, druga pa se zaradi uporabe enakih gradbenih materialov neopazno zlije z okoliško stanovanjsko arhitekturo. V bližino velike stanovanjske soseske BS 3 ter med industrijske in storitvene objekte je umeščena župnijska cerkev sv. Duha v ljubljanskih Stožicah, zgrajena po načrtih Milana Miheliča (r. 1925) v letih 1992–1994, torej v času, ko političnega pritiska KVV ni bilo več, zato stavba kljub svoji

42 KAVČIČ 2015 (op. 10), str. 201. Glede nadaljnjih zapletov pridobivanja lokacijskega in grabenega dovoljenja za gradnjo novogoriške cerkve, med katerimi je njena gradnja postala celo meddržavni problem med Italijo in Jugoslavijo glej PODBERSIČ 2017 (op. 8), str. 98–102.

Slika 8: France Kvaternik, ž. c. Kristusa Odrešenika, Nova Gorica (foto: Andrej Furlan; © ZRC SAZU, UIFS).

lokaciji ponosno razkazuje vse attribute sakralne arhitekture. Nobena od naštetih cerkva prvotno ni bila vključena v urbanistični načrt naselja ob njegovem nastanku, ampak so bile iz potrebe v skladu s smernicami KVV v bližino že dograjenih naselij vključene naknadno.

Nekatere ljubljanske stanovanjske soseske sakralnih objektov nikoli niso dobile, saj vloge cerkvenih organov za določitev lokacije novih cerkva niso bile odobrene; leta 1966 so na podlagi preteklih težavnih izkušenj s pridobivanjem gradbenega dovoljenja samo v Ljubljani vložili prošnje za kar 19 lokacij novih cerkva z namenom, da bi jih upoštevali v pripravljajočih se občinskih urbanističnih načrtih in se s tem izognili negativnim odločbam v prihodnje.⁴³ Kako uspešni so bili v svojih prizadevanjih, kažejo odločitve ljubljanskega Mestnega sveta v zvezi z vlogami za gradnjo novih cerkva v predvideni soseski na Brodu v Vižmarjah, ki je bila odklonjena z izgovorom, da naj bi bili domačini že vezani na cerkev v Šentvidu, gradnja cerkve za Savsko naselje se jim kljub prostorsko premajhni pokopališki cerkvi sv. Križa na Žalah ni zdela potrebna, za stanovanjsko sosesko v Novih Jaršah, kjer je župnik iskal lokacijo na območju današnjega BTC, pa se je izkazalo, da je zazidalno območje projektno že zaključeno in za sakralni objekt ni več razpoložljivih prostih površin.⁴⁴

43 ARS, AS 1211, t. e.116, mapa 209/66, dopis z dne 21. 12. 1966.

44 ARS, AS 1211, t. e. 116, mapa 12/67, Zapisnik Mestnega sveta 23. 3. 1967.

Slika 9: V ospredju
Jure Jaklič, ž. c. Vstalega
Jezusa na Fužinah v Ljubljani
(foto: Helena Seražin;
© ZRC SAZU, UIFS).

Slika 10: Milan Mihelič,
ž. c. sv. Duha v Stožicah
v Ljubljani
(foto: Helena Seražin;
© ZRC SAZU, UIFS).

Vsled vsemu opisanemu dogajanju in vlogi KVV pri preprečevanju oziroma zavlačevanju gradnje cerkva v novonastalih naseljih zato ne čudi, da trenutno veljavni *Zakon o verski svobodi*, sprejet 2. 2. 2007, vsebuje na prvi pogled nenavaden člen o svobodi gradnje in uporabe prostorov in stavb za verske namene. 26. člen tako pravi:

- (1) *Cerkve in druge verske skupnosti imajo pravico graditi in vzdrževati prostore in stavbe za bogoslužje, druge verske obrede ter za druga zbiranja in imajo pravico do prostega dostopa do njih.*
- (2) *V novih urbanističnih predelih, zlasti v predelih, namenjenih za stanovanja in prebivanje, se pri pripravi prostorskega akta glede predvidene prostorske ureditve pridobijo in sporazumno uskladijo tudi potrebe, priporočila in interesi cerkva ter drugih verskih skupnosti ob upoštevanju številčnosti pripadnikov cerkva in drugih verskih skupnosti. Pripravljenec prostorskega akta mora v predlogu oceniti potrebo po verskih objektih.*

(3) *Prostorske akte iz prejšnjega odstavka, ki so bili v veljavi ob uveljavitvi tega zakona, je treba v razumnem roku ustrezno dopolniti ali popraviti, če obstajata za to interes in potreba tam navzočih cerkva in drugih verskih skupnosti na območjih, na katere se ti prostorski akti nanašajo.*⁴⁵

S tem pa je gradnja novih sakralnih objektov končno bila zakonsko vključena tudi v pripravo urbanističnih načrtov novih stanovanjskih sosesk mest Republike Slovenije.⁴⁶

45 Zakon o verski svobodi (op. 21).

46 Članek je nastal v okviru aplikativnega raziskovalnega projekta *Mapiranje urbanih prostorov slovenskih mest v zgodovinskem okviru. Modernistična Nova Gorica in njeni konteksti* (L6-8262), ki ga financirajo Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (75%), Mestna občina Nova Gorica (12%) in Slovenska akademija znanosti in umetnosti (13%).

Commission for Religious Affairs and Building of Religious Buildings in Slovenian Post-war Modernist Settlements. The Case of Nova Gorica

Summary

The purpose of this paper is to find out why in the post-Second World War Slovene newly built residential neighborhoods and cities, despite abandoning the principles of the Athens Charter and planning settlements with coning in favor of the Scandinavian model of residential neighborhoods with social centers (the so-called ABC towns), no religious buildings were planned or built.

This paper will try to highlight this very complex issue, especially in view of the role of the Commission for Religious Affairs (KVV), which, as a body of political authorities from the mid-1950s until the independence of Slovenia in 1991, supervised and ordered the construction and renovation of religious buildings in Slovenia. In doing so, it played a decisive role not only in determining the guidelines for the selection of locations and the form of newly constructed religious buildings, but also in delaying the implementation of administrative procedures. This was especially evident in the case of Nova Gorica because of the ideological significance of the new modernist town along the border: it served as a showcase of the socialist Federal People's Republic of Yugoslavia (FPRY).

After the 1946 FPRY constitution was adopted, through which religious communities, especially the Roman Catholic Church became separate from the state. They stayed until 1953, when the *Basic Law on the Legal Regulation of the Religious Communities* was passed, due to the anti-communist orientation, inter-war cooperation with the occupier and links with the Vatican.

The authorities only allowed the reconstruction of the churches in the mid-1950s, and opposed the construction of new ones. The KVV received its first informal guidance regarding religious buildings in the fall of 1960. The main instructions were to suggest to church leaders, rather than building new parishes, to rebuild or expand existing branch churches as a substitute for the demolished parishes, wherever possible. In cases where new construction of parish churches would be unavoidable, select locations that are not in "prominent" places in the settlement, while designing the exterior of the building the classic [traditional] forms, especially the bell tower, should be abandoned. The height and size of the building should not exceed actual spatial needs. These guidelines remained in force throughout the KVV's operation and were also applicable to new church construction in places where they had not previously existed – in completely newly built cities and urban residential neighborhoods. Since in later social centers were never fully implemented for

various reasons, the Church, by constructing sacral buildings as multifunctional complexes, which in accordance with the aforementioned KVV guidelines stood in a formally concealed form along the edge of residential neighborhoods or urban centers, to some extent managed to close the gap of post-war urban planning of modernist settlements in Slovenia.